

УДК 94(363.6)“01/03”:001.891“20”

ГОТИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ

Леонтій ВОЙТОВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна
e-mail: lev67420@ukr.net*

Стаття присвячена підсумку результатів досліджень проблем міграції готів у II–IV ст. через пізніші українські землі: напрямків і шляхів міграції, етнічного складу готського об'єднання, утворення і долі “імперії” Германаріха, взаємин і впливу готів на протослов'янські масиви. Окремо розглядається проблема існування готського етносу у Криму до другої половини XVIII ст.

Ключові слова: готи, вельбарська культура, черняхівська культура, Йордан, Крим, Феодоро, капітанство Готії.

В історії Центрально-Східної Європи готська проблема залишається однією з найбільш складних. З огляду на стан джерельної бази її називають “дискусією без кінця”¹. Свій відбиток залишили також далеко неоднозначні, як ідеологічні, так і методологічні, підходи до цих досліджень в попередні періоди. Особливо це стосується інтерпретації черняхівської культури як виключно слов'янської, що належала антам (Є. Махно, М. Смішко, ранній М. Артамонов, Б. Рибаків, М. Брайчевський, Е. Симонович, В. Довженок, Й. Винокур та ін.), виключно як германської, що належала готам (В. Антонович, Ю. Готьє, Ю. Костшевський, К. Кмецінський, В. Данилевич, Я. Пастернак, М. Тіхановф, Ю. Кухаренко, пізній М. Артамонов, К. Дікулеску, Г. Діакону, Р. Вулпе та ін.) чи поліетнічної, що включала племена готського масиву, слов'янські, сарматські та фракійські (П. Третяков та більшість сучасних дослідників)². Міграція германського об'єднання готів в період Великого переселення народів від балтійського до чорноморського побережжя, яка припала на період формування раннього слов'янства і, безперечно, впливала на процеси його становлення, продовжує залишатися актуальною темою для дослідників різних шкіл та напрямків. У Причорномор'ї готи утворили потужне ранньодержавне об'єднання, до якого ввійшли інші племена та народності. Частина готів залишилася в Криму аж до кінця XVIII ст., зберігаючи свою самобутність. На жаль досі не створене

¹ *Nachmann R.* Die Goten und Skandinaviern. – Berlin, 1970. – S. 1.

² *Буданова В. П.* Готы в эпоху Великого переселения народов. – Москва, 1990. – С. 21–22.

комплексне синтетичне дослідження, присвячене історії готів на пізніших українських землях. Тому спробуємо підвести певні попередні підсумки різноманітних досліджень на цю тему станом на початок XXI ст.

Головним писемним джерелом ранньої історії готів залишається твір Йордана (бл. 485 – після 551), секретаря аланського воєначальника Гінтігіса, з походження алано-гота. Йордан був працьовитим і кропітким компілятором. Його головна праця “*De summa tempotum vel origine actibusque gentis Romanorum*” – компіляція з Орозія, Ієроніма та Флора – сьогодні мало кому цікава. Наступна праця Йордана “*Getica*” була скороченням 12-томної праці Касіодора (485–518), одного з лідерів римської партії при дворі остготського короля Теодоріха Великого та його дочки Амаласунти. На замовлення свого правителя Касіодор написав величну працю, яка прославляла готську династію Амалів. Римська класична освіта дозволила йому зовсім безпідставно пов’язати германців-готів з фракійцями-гетами, а через останніх з Дарієм, Олександром Македонським і всією античною історією. В чисто “готських” періодах основним джерело для Касіодора служив Аблабіус, готський письменник III–IV ст., який описав похід готів до Чорного моря, поділ готів на остготів і вестготів (остроготів і везиготів), сутичку з герулами біля Меотиди та імперію Германаріха. Праця Аблабіуса, як і праця Касіодора, не віднайдені і відомі тільки з компіляції Йордана³. До заслуг Йордана можна віднести те, що він не обмежився простим скороченням Касіодора, а використав готський епос: історичні пісні та розповіді старійшин (*maiores*), хоча, за відсутності праці його попередника римського історика, важко стверджувати, що зроблено одним, а що іншим⁴.

За готською традицією, збереженою у Йордана, в середині I ст. н. е. король Беріг з готською дружиною висадився в гирлі Вісли. “Скоро вони рушили звідти до місця ульмеругів, котрі сиділи тоді по берегах Океану, там вони розташувалися табором і вступили у битву, витіснивши їх з власних поселень. Тоді ж вони підпорядкували їх сусідів вандалів, приєднавши і їх до своїх перемог”⁵. Ульмеруги – це острівні руги (“*holmr*”, “*holm*” – “острів”), тобто руги (ругії), германське плем’я, яке займало на той час острови в дельті Вісли⁶. Вандалі ж займали низів’я Вісли в напрямку до Ельби⁷. Руги були відтіснені від дельти, а вандалі прилучені до готського зв’язку.

³ Йордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica* / Вступ. статья, перевод и комментарий Е. Ч. Скржинской. – Москва, 1960.

⁴ Zwolski E. Kasijodor i Jordanes. *Historia gocka czyli scytyjska Europa*. – Lublin, 1984.

⁵ Йордан. *Getica*, 26

⁶ Much R. *Der germanische Osten in der Heldensage // Zetschrift fur Deutsches Altertum*. – Bd. 57. – Berlin, 1920. – S. 145–176.

⁷ Schwarz E. *Germanische Stammeskunde*. – Heidelberg, 1956. – S. 68; Diesner H.-J. *Das Vandalenreich*. – Leipzig, 1966. – S. 13–19; Kruger B. *Die Germanen*. – Bd. 1. – Berlin, 1976. – S. 50, 58, 386.

“Коли там виросла велика множина людей, а правив всього тільки п’ятий після Беріга король Філімер, син Гадаріга, то він постановив, щоби військо готів разом з сім’ями рушило звідти. В пошуках зручнішої землі і підходячих місць він прийшов в землі Скіфії, котрі на їх мові звались Ойум [Ойум⁸ – “країна, багата водою, річкова область” – *авт.*]... Філімер, захопившись великим достатком цих місць, перекинув туди половину війська, після чого, як розповідають, міст, перекинений через ріку, непоправно зламався, так що нікому більше не залишилося можливості ні перейти, ні повернутися. Кажуть, що та місцевість замкнена, оточена топкими болотами і трясовинами, таким чином сама природа зробила її недосяжною, з’єднавши разом те і друге... Та ж частина готів, котра була при Філімері, перейшовши ріку, зостала, кажуть переміщеною в область Ойум і оволоділа бажаною землею. Зараз же без вагання підступають вони до племені спалів і, зав’язавши битву, добиваються перемоги”⁹.

Відомості римського історика Амміана Марцеліна (бл. 330–400), який служив офіцером на північному кордоні, дозволяють відносити міграцію готів до періоду між 155–205 рр.¹⁰ За Г. Ловмяньским готи мігрували невеликими групами близько 230 р.¹¹ Враховуючи інформацію Йордана, що Філімер був п’ятим королем після Беріга, цю міграцію слід відносити скоріше ближче до 205 р. ніж 155 р. Тим більше, що перша поява готів на кордонах імперії датується 238 р. На думку Г. Вернадського готи вже в половині II ст. осіли на берегах Чорного моря і їх купці через аланів і Кавказ з янтарем досягнули Індії. Вчений звернув увагу, що в буддійській святині Яннар (в 120 км на північний схід від Бомбею) знаходяться дві індійські інскрипції датовані другою половиною II ст. з іменами ктиторів Іріла і Ціта – ямана (термін, яким позначали греків або інших пришельців з Заходу) з Гатана (*Gatāna*). Імена *Eril* та *Tsitta*, схоже, готські, а Гатана – близьке до Готії¹². Навряд чи доцільно розглядати фантастичну версію, за якою готські купці вирушили до Індії з-над Вісли, подолавши таким чином 6 тисяч кілометрів¹³. З берегів Меотиди така мандрівка виглядає більш мотивованою.

У зв’язку з цим міграцію готів можна було би віднести ближче до 155 р. Однак археологічні матеріали вельбарської культури, з якою пов’язують готів, дають дещо іншу картину¹⁴. Сама культура формується

⁸ Буданова В. П. “Ойум” в судьбе германских племенных элит // Элита и этнос средневековья / Отв. ред. А. А. Сванидзе. – Москва, 1995. – С. 19–27.

⁹ Йордан. *Getica*, 26–28.

¹⁰ *Marcellini Ammiani. Rerum gestarum libri qui supersunt / Rec. C. U. Clark. – Т. 2. – Berolini, 1915. – P. 562 [libri XXXI, 3.1].*

¹¹ *Lowmiański H. Początki Polski. – Т. 1. – S. 267–268.*

¹² *Vernadsky G. The Origina of Russia. – Oxford, 1959. – P. 65.*

¹³ *Lowmiański H. Początki Polski. – Т. 1. – S. 267.*

¹⁴ *Strzelczyk J. Goci – rzeczywistość i legenda. – Warszawa, 1984; Kokowski A. Archeologia Gotow. Goci w kotlinie Hrubieszowskiej. – Lublin, 1999.*

поблизу гирла Вісли з середини I ст., змінюючи оксівську культуру. Між 50–150 рр. між Віслою та Кашубським озером з'являються на їхніх курганах характерні для скандинавів кам'яні круги та поодинокі стели. Бл. 190 р. розпочинається поширення вельбарської культури в басейні Західного Бугу, спочатку в Мазовії, Підляшші та Люблінщині, а в III ст. – і на Волині. До 250 р. осаді над Віслою опустіли. Десь між 200–250 рр. вельбарці спустилися в басейни Дніпра і Південного Бугу, а далі Дністра і Пруту. В IV ст. вони повністю розчинилися у поліетнічній черняхівській культурі¹⁵. Цікаво також, що похоронні пам'ятки вельбарської культури відбивають змішані похоронні обряди¹⁶, що може бути свідченням наявності в готському масиві різноетнічних елементів.

Триває також полеміка стосовно шляху міграції готів (останнє допомагають виявити подальші знахідки пам'яток вельбарської культури) та місця їх переправи через Дніпро. За Ф. Брауном готи з Полісся перемістилися на Південний Буг, звідки вийшли на Дніпро в районі пізнішого Олешшя або Каховки, тобто так званого Великого луку, де протоки і озерця утворювали заболочену і зарослу плавнями місцевість¹⁷. За Г. Вернадським, який запропонував практично протилежний варіант, готи пересувалися вздовж Полісся, переправилися через Дніпро вище Києва і дійшли до моря лівим берегом Дніпра¹⁸.

Готська традиція, передана Йорданом, зберегла також інформацію про війну готів із спалами після переправи через Дніпро. За Плінієм Старшим спали (спалеї) розміщалися на західних берегах Танаїсу (Дону)¹⁹. Трохи пізніше Прокопій Кесарійський писав про спорів (“ім'я ж як у склавенів, так і у антів було одно – ті і інші називались здавна спорами”²⁰). Проблема тотожності спорів з спалами має принципове значення. Цю тотожність

¹⁵ Woląiewicz R. et al. Kultury oksywska i wielbarska // Prahistoria Ziemi Polskich. – Wrocław, 1981. – Т. 5; Woląiewicz R. Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym. – Szczecin, 1993; Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV ст. н. е.) – Київ, 1992; Пачкова С. П. Про оксівський компонент у Чаплинському могильнику зарубинецької культури // Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України. – Київ, 2003. – С. 98–113.

¹⁶ Козак Д. Н. Етноплеменна належність вельбарської культури в Україні: археологія, історія, лінгвістика // Нові технології в археології. – Київ-Львів, 2002. – С. 156–169; Щукін М. Б. Готский путь. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 28–39; Бітковський В. Поховальний обряд вельбарської культури на території України // Фортеця: збірник заповідника “Тустань” на пошану Михайла Рожка. – Львів, 2009. – Кн. 1. – С. 192–205.

¹⁷ Браун Ф. А. Разыскания в области гого-славянских отношений. – 1. Готы и их соседи до V в. – Санкт-Петербург, 1899. – С. 224.

¹⁸ Vernadsky G. Ancient Russia. – New Hawen, 1943. – P. 114.

¹⁹ Пліній. Природна історія, VI, 22.

²⁰ Прокопій. Війна з готами, III, 14, 29.

відстоювали К. Зейсс²¹, П. Шафарик²², Г. Флюс²³, Г. Вернадський²⁴ та Ф. Дворнік²⁵. Це дозволило і О. Скржинській вважати спалами лівобережних венедів, тобто ототожнити їх з слов'янами²⁶. Навряд чи з цим можна погодитися. Г. Вернадський прийняв гіпотезу О. Шахматова, котрий виводив етнонім “спали” від “сполін, ісполін, велетень”²⁷, в чому бачив неслов'янське походження спалів і вказівку на їх гегемонію над слов'янами²⁸. Зрозуміло, що Прокопій з Кесарії міг ототожнити спалів-спорів з слов'янами, виходячи лише із співзвучності назв. Є також варіант етимології *Σποροί* від *Востпороі*, який ближчий до тексту Плінія і мав би означати алано-сарматське населення на західному березі Меотиди. Заслуговеє на увагу давня версія Ф. Міклошича, який пояснював появу терміну *spori* в розумінні *uber sporum multitud* – слов'яни говорили про своє давнє розгалуження (множину), а грек зрозумів, що це їх давня назва²⁹.

Отже, з великою долею вірогідності, можна стверджувати, що гіпотеза Ф. Брауна щодо переправи готів через Дніпро в районі Великого луку або Олешія більш вірогідна. Десь там в Низов'ї Дніпра на Лівобережжі і відбулася перша сутичка готів з сарматами-аланами. Можна вважати, що до середини III ст. готи стали гегемонами на західному березі Меотиди, в Криму та на Лівобережжі Дніпра. Йордан подав географію Східної Європи наступним чином: “Скіфія межує з землею Германії аж до того місця де народжується Істр і простягається Мурсіанське озеро, вона тягнеться до рік Тіри, Донастра і Вагосоли [Південний Буг – *авт.*], а також великого того Донапра і до гори Тавра – не тої, що в Азії, а власної, тобто скіфської, – по всій прилеглий до Меотиди місцевості і за Меотиду через Боспорські протоки до Кавказьких гір і ріки Аракса; потім вона, загнувшись в ліву сторону, за Каспійське море (а це останнє виникає на крайніх межах Азії, від північно-східного океану у вигляді гриба, спочатку тонкого, а потім досить широкої круглої форми) схиляється до області гунів і відступає до албанів і сірів...”³⁰.

²¹ Zeuss K. Die Deutschen und die Nachbarstämme. – S. 58, 67.

²² Szafarzyk P. Słowiańskie starożytności. – T. 1. – S. 136–139.

²³ Fluss G. Σποροί // Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft / A. Pauli – G. Wissowa. – T. 6A. – Stuttgart, 1929. – Kol. 878.

²⁴ Vernadsky G. Ancient Russia. – P. 104.

²⁵ Dvornik F. The Slaves. Their Early History and Civilization. – Boston, 1956. – P. 22.

²⁶ Скржинская Е. Ч. // Йордан. О происхождении и деяниях гетов. – С. 196.

²⁷ Vernadsky G. The spali of Jordanie and the spori of Procopius // Bizantion. – 1938. – T. 13. – P. 263–266.

²⁸ Шахматов А. А. Споли исконные соседи славян // Живая старина. – Санкт-Петербург, 1911. – Т. 20. – С. 21–26.

²⁹ Miklosich F. Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen. – Wien, 1886. – S. 318.

³⁰ Йордан. Getica, 30–31.

У Причорномор'ї Йордан знав такі міста як Борисфеніда [Ольвія – *авт.*], Калліполіда, Херсон, Феодосія, Кареон [за Ю. Кулаковським – Керч], Мірмікій, Трапезунд.

“У Скіфії першими від заходу живе плем'я гепідів, оточене великими і славними ріками; на півночі і північному заході протікає Тізія [Тиса – *авт.*], з півдня же витікає сам великий Данубій, а зі сходу Флютавій [нині Олт, р. Алюта, притока Дунаю – *авт.*]. Між цими ріками лежить Дакія, котру, подібно до корони обмежують скалисті Альпи [Карпати – *авт.*]. Біля лівого їх схилу, що спускається до півночі, починаючи від місця народження р. Вістули [Вісли – *авт.*] на безмежних просторах розташувалось плем'я венетів. Хоча їх назва тепер змінюється відповідно різних родів і місцевостей, все ж переважно вони називаються склавенами і антами. Склавени живуть від міста Новістуну і озера, званого Мурсіанським, до Донастра, а на північ – до Віскли [також Вісла – *авт.*], замість міст у них болота та ліси. Анти же – сильніше з обох – розширюється від Донастра до Донапра, там, де Понтійське море утворює вигин; ці ріки віддалені одна від другої на віддалі багатьох переходів...”³¹. “...На побережжі океану, там, де через три гирла ковтаються води ріки Вістули, живуть відіварії, які зібралися з різних племен; за ними берег Океану тримають ести, зовсім мирний народ, на південь межують з ними сильніше плем'я акацирів, які не знають рослинництва, а живуть від скотарства та мисливства”³².

Міграція готів захопила з собою герулів, гепідів і бургундів, а також зрушила з місця інші племена. Германські народи, захоплені цією міграцією, певною мірою допомогли готам утворити на території пізньої України і прилеглих землях величезну “варварську поліетнічну імперію”, значну частину території якої дозволяють визначити описи Йордана та матеріали поліетнічної черняхівської культури³³.

Гепіди на якомусь етапі відірвалися від готів і у середині III ст. вторгнулися в Дакію та стали загрожувати східним провінціям імперії. Чи перейшли вони через Моравську браму або Дукельський перевал (як вважають польські історики) чи, скоріше, відірвавшись від готів, форсували Дунай, залишається питанням дискусійним через відсутність будь-яких джерел. Імператор Децій відкинув їх з Дакії, змусивши осісти на Тисі і Самошу, де їх осади зафіксувало джерело Йордана³⁴.

У III ст. слідом за гепідами до Карпатської котловини рушили і руги (за свідченням пам'ятки *Laterculus Veronensis*)³⁵.

³¹ Йордан. *Getica*, 33–35.

³² Йордан. *Getica*, 36–37.

³³ Wolfram H. *Historia Gotow.* – Warszawa-Gdańsk, 2003.

³⁴ *Diculescu C. C. Die Gepiden.* – Leipzig, 1923. – Т. 1.; *Piotrowicz L. Goci i Gepidowie nad dolną Wisłą i ich wędrówka ku Morzu Czarnemu i Dacji // Przegląd Historyczny.* – 1951. – № 5/6. – S. 74.

³⁵ *Kauffmann F. Deutsche Altertumskunde.* – Munchen, 1923. – Т. 2. – S. 54–57.

На схід з готами рушили герули, а також відлами бургундів. Основна маса бургундів з сілінгами в середині III ст. пересунулися в західному напрямку на Мен. Їх рух змістив гастінгів та вандалів. За Йорданом герули та бургунди осіли біля Меотиди³⁶. Незначні відлами бургундів залишилися на Одрі в околицях пізнішого Франкфурта, а вандалів – на Варті³⁷. Хроніка Іпполіта Римського (234/235 р.) над Дунаєм на римському лімесі помістила два сарматські (гамаксоби і греко-сармати) і п'ять германських (маркомани, вандалі, квади, герули і гермундури) народів, які раніше перебували між Ельбою та Віслою³⁸. Заперечення щодо можливості появи герулів у 234/235 р. на берегах Дунаю, оскільки основна маса їх знаходилася на берегах Азовського моря бл. 267 р.³⁹, непереконливі, позаяк германські народи, зрушені готами, нерідко мігрували у протилежних напрямках. Цей епізод носить принциповий характер, оскільки подальший рух герулів у Подунав'ї міг бути зовсім не пов'язаний з групами герулів, які знаходилися біля Меотиди і могли разом з готами відійти в Крим. Правда, під натиском гунів в Карпатській улоговині та в Нижньому і Середньому Подунав'ї число германських народів стало зростати вже з кінця IV ст. Серед них, безперечно, були і племена з-над Меотиди. Юлій Гонорій (376 р.) називає серед дунайських народів бургундів, герулів, бастарнів, готів та гепідів, а між двома останніми – дулів⁴⁰. Останнє скоріше *vanduli* – вандалі.

Міграція германських племен “очистила” територію над Віслою, дозволивши раннім слов'янським племенам мігрувати в цьому напрямку. Вона ж рівночасно “закрила” для тих же слов'ян південний причорноморський напрямок. Західною межею склавів за Йорданом була умовна лінія від Новістун до Мурсіанського озера. Новістун (від кельт. *Novios* – “новий” і “*dun*” – “укріплення”) – з такою назвою військових городків на римському лімесі було багато. Найбільш східним з них був городок Новіодун в землі бастарнів у Нижній Мезії на правому березі Дунаю (нині це місто Ісакча в Румунії). Цей варіант локалізації, запропонований ще Т. Момзенем, доволі контрверсійний. З інших варіантів найбільш цікавий і не менш контрверсійний: Новіодун на р. Саві в районі теперішньої Любляни⁴¹. Тому частина дослідників вважає пошуки цієї координати безнадійними⁴². Стосовно іншої координати, то під Мурсіанським озером більшість вбачають

³⁶ Йордан. *Getica*, 117–118.

³⁷ Niderle L. *Op.cit.* – Č. 3. – S. 97.

³⁸ *Hippolitus Werke.* – T. 4. *Die Chronik des Hippolitus im Matritensis Graecus* / A. Bauer, op. R. Helm. – Leipzig, 1929. – S. 121.

³⁹ *Lowmiański H. Początki Polski.* – T. 1. – S. 277–278.

⁴⁰ *Julii Honorii. Cosmographia // Geographi Latini minores. Coll. A. Riese.* – Heilbronnae, 1876. – P. 26.

⁴¹ *Скряжинская Е. Ч. О склавенах и антах, о Мурсианском озере и город Новистуне // Византийский Временник.* – Москва, 1951. – Т. 12.

⁴² *Третьяков П. П. Восточнославянские племена.* – Москва, 1953. – С. 156.

Балатон, так як більше великих озер у цій частині Європи немає. Але така ситуація для III ст. зовсім нереальна. Тому, якщо прийняти версію Т. Момзена щодо локалізації Новіодуна в Ісакчі, то Мурсіанським озером могло би бути одне з більших озер між Рені та Ізмаїлом. Останнє мало би означати, що території склавів простягалися до дунайського гирла.

Проблема локалізації раннього слов'янського масиву, як і його поділу, залишається відкритою. Найбільш активні в цьому плані польські вчені, які давно відстоюють віслянський варіант. За ними часто йдуть російські та українські науковці. За Д. Мачинським "...з початку II ст. до н. е. до середини IV ст. основна маса предків історичного слов'янства (званого германцями *venethi*) жила на території, обмеженій з заходу середнім Німаном і середнім та верхнім Західним Бугом, з півдня – лінією, що йде від верхів'їв Південного Бугу на нижній Псел, зі сходу – лінією, яка з'єднує верхів'я Псла і по середній Західній Двині і витоку Дніпра на верхню Оку"⁴³.

Він також погоджується, що окремі групи слов'ян, проникаючи в більш південні та західні регіони, досягали під кінець II ст. і Повіслення, Прикарпаття та Нижнього Подунав'я⁴⁴. Погоджуючись з цими висновками, можна допустити, що якийсь відлам слов'ян-венедів взяв участь в гепідській міграції і боротьбі за Дакію. Зрештою як інакше пояснити звідки взявся титул *Venedicus* у римського імператора Волузiana (251–253). Л. Нідерле, базуючись на поодиноких топонімах цього регіону, також допускав можливість проникнення слов'ян в області Подунав'я у II ст., а у III ст. навіть на Середньодунайську низовину⁴⁵. Л. Гіндін, провівши детальний лінгвістичний аналіз його аргументації, хоч і відкинув частину аргументів чеського славіста, прийшов до висновку, що в момент подорожі Пріска Панійського (448 р.) слов'янські групи в Потиссі перебували вже далеко не перше покоління⁴⁶.

Всю територію межиріччя Дністра і Дніпра, лівобережжя від Ворскли, верхів'я Дністра до Сяну і Вісли, а також значну частину Східної Румунії та Молдови, Словачини і Угорщини з рубежу III ст. зайняли пам'ятки поліетнічної черняхівської культури⁴⁷. Черняхівські пам'ятки зовсім відсутні

⁴³ Мачинский Д. А. Миграция славян в I тысячелетии н. э. (по письменным источникам с привлечением данных археологии) // Формирование раннефеодальных славянских народностей. – Москва, 1981. – С. 31–32.

⁴⁴ Macinskij D. A. Die älteste zuverlässige urkundliche Erwähnung // Ethnologia Slavica. – 1974. – Т. 61. – S. 51–70; Мачинский Д. А., Тиханова М. А. О местах обитания и направлениях движения славян в I–VII вв. н. э. // ААС. – 1976. – Т. 16. – S. 95–104.

⁴⁵ Нидерле Л. Славянские древности. – Москва, 1958. – С. 50–51, 54.

⁴⁶ Гиндин Л. А. К хронологии и характеру славянизации Карпато-Балканского пространства // Формирование раннефеодальных славянских народностей... – С. 52–96. Див. також: Popović I. Quel était le peuple pannonien qui parlait μέδος et strava? // Зборник радова Византолошког ин-та. – 1961. – Књ. 7. – С. 201, 226.

⁴⁷ Черняховская культура // МИА. – Москва, 1960. – № 82; Древности эпохи сложения восточного славянства // МИА. – Москва, 1964. – № 116; Баран В. Д.

в Закарпатті і по річках Стрий, Свіча, Ломниця, Бистриця, тоді як ними заповнені верхів'я Дністра, Сяну і Вісли, теперішня Чернівецька область, межиріччя Стиру і Горині по лінії Луцьк – Рівне⁴⁸. Загалом черняхівська культура охоплює ареали склавенів та антів подані Йорданом. Тому чисто слов'янською вважав її археолог В. Хвойка, чії розкопки 1899 р. поклали початок вивченню цієї культури⁴⁹. Довший час у нього було багато прихильників (Е. Симонович⁵⁰, Є. Махно⁵¹, В. Довженок⁵², М. Брайчевський⁵³

Памятники Черняховской культуры бассейна Западного Буга // МИА. – Москва, 1964. – № 116; *Його ж.* Давні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. – Київ, 1972; *Його ж.* Черняхівська культура. – Київ, 1981; *Його ж.* Черняхівська культура за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Буга. – Київ, 1981; *Його ж.* Черняхівська культура – поліетнічне утворення на території Південно-Східної Європи // Археологія давніх слов'ян. – Київ, 2004; История и археология юго-западных областей СССР начала нашей эры // МИА. – Москва, 1967. – № 139; *Рафалович И. А.* Данчены. Могильник Черняховской культуры III–IV вв. н. э. – Кишинев, 1986; *Магомедов Б. В.* Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. – Киев, 1987; *Его же.* Черняховская культура и Боспор // БИ. – 2001. – Вып. 1. – С. 246–249; *Його ж.* Черняхівська культура. Проблема етносу / Автореф. дис... д.і.н. – Київ, 1999; *Юрочкин В. Ю.* Черняховская культура Юго-западного Крыма // Хазарский сборник. – 1999. – Вып. 10. – С. 257–274; *Пиоро И. С.* Черняховская культура и Крым // Сто лет черховской культуре. – Киев, 1999. – С. 231–241; *Терпиловский Р. В.* Киевская и черняховская культуры: проблемы контактов // Stratum plus. – 2000. – № 4. – С. 303–311; *Его же.* К проблеме контактов киевской и черняховской культур на раннем этапе их развития // Археологія. – 2002. – № 3. – С. 18–26; Черняховская культура Днепро-Донецкий лесостепи: история исследования и основные проблемы изучения. – Харьков, 2000; *Романюк В. В.* Комплекс находок черняховской культуры из поселения у с. Лукьяновка (Киевская обл.) // Археологія. – 2003. – № 1. – С. 109–112.

⁴⁸ Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – Київ, 1982.

⁴⁹ *Хвойка В. В.* Поля погребений в Среднем Приднепровье // Записки Русского имп. Арх. Об-ва. – 1901. – Вып. 12; *Его же.* Древние обитатели Среднего Поднепровья. – Киев, 1913.

⁵⁰ *Симонович Э. А.* Лепная керамика памятников черняховской культуры нижнего Днепра // КСИИМК. – Москва, 1957. – Вып. 68; *Его же.* Северная граница памятников черняховской культуры // МИА. – Москва, 1964. – № 116; *Его же.* Итоги исследований черняховских памятников в Северном Причерноморье // История и археология юго-западных областей СССР начала н. э. – Москва, 1967; *Его же.* Племена Поднепровья в первой половине I тыс. до н. э. / Автореф. дисс... д.и.н. – Москва, 1971.

⁵¹ *Махно Є. В.* Памятники черняховской культуры на территории УССР // МИА. – Москва, 1960. – № 82; *Йі ж.* Пам'ятки черняхівської культури в Златопільському районі на Черкащині // Археологія. – 1966. – Т. 20.

⁵² *Довженок В. И.* Землеробство древньої Русі. – Київ, 1961; *Его же.* Черняховская культура в истории населения среднего Поднепровья // КСИА. – 1970. – Вып. 121. – С. 39–43.

та ін.). Однак з накопиченням матеріалів кидалося у вічі, що ця культура ніяк не в'яжеться ні з попередньою зарубинецькою культурою (думка Б. Рибаківа ніби зарубинецька культура переросла в черняхівську виглядає поверховою⁵⁴), ні з наступними (без сумніву слов'янськими) культурами, які скоріше виглядають спадкоємцями зарубинецьких племен ніж черняхівських. Черняхівська культура має всі характерні ознаки північної римської периферії сильно пов'язаної економічно з метрополією (за даними М. Браїчевського лише на території нинішньої України знайдено близько 28 тисяч монет, з яких 24 тисячі відносяться до кінця I–III ст. н. е.⁵⁵; цей період чи не найбагатший на знахідки монет⁵⁶). В попередню епоху ця культура зазнала помітного латенського впливу. Плужне землеробство, розвинене скотарство, високий рівень ремісничого виробництва (пізніші слов'янські племена не використовували гончарне кружало і не знали такого рівня обробки металів) і, нарешті, зачатки поширення писемності на основі грецького і латинського алфавітів – такі основні риси цієї культури⁵⁷. Німецькі, як і більшість інших зарубіжних дослідників, вважали черняхівську культуру без застережень готсько-гепідською. На складність етнічної інтерпретації вказував Д. Березовець⁵⁸. Поступово склалася думка про поліетнічний характер цієї культури, де одним з головних чинників виступили готські племена. На це вказує почасти і різноманітний та змішаний поховальний обряд, часто присутній на одних і тих же могильниках і синхронний в часі. До такого висновку прийшли П. Третьяков⁵⁹, Ю. Кухаренко⁶⁰, М. Тиханова⁶¹, В. Кропоткін, а також всі сучасні дослідники (В. Баран, Б. Терпиловський, Б. Магомедов та ін.).

⁵³ Браїчевський М. Ю. Рец.: Проблемы изучения черняховской культуры. – Краткие сообщения Института археологии АН СССР, вып. 121, изд-во “Наука”, М., 1970 // Археологія. – Київ, 1971. – Вип. 3. – С. 99–100.

⁵⁴ Рыбаков Б. А. Киевская Русь. – С. 38.

⁵⁵ Браїчевський М. Ю. Знахідки римських монет на території УРСР // Археологія. – Київ, 1950. – Т. 2. – С. 235

⁵⁶ Ляскоронский В. Г. Находки римских монет в бассейне Среднего Приднепровья // Труды XI Археологического Съезда. – Москва, 1901. – Т. 1; Кропоткин В. В. Клады римских монет в Восточной Европе // Вестник древней истории. – 1951. – № 4; Небієрідзе Г. О. Про поширення римських монет у Східній Європі // Археологія. – 1984. – Вип. 48. – С. 12–19.

⁵⁷ Третьяков П. Н. По следам древних славянских племен. – Ленинград, 1982. – С. 14.

⁵⁸ Березовец Д. Т. Черняховская культура в истории населения Среднего Поднепровья // КСИА. – 1970. – Вип. 121. – С. 15–17.

⁵⁹ Третьяков П. Н. По следам древних славянских племен. – С. 14.

⁶⁰ Кухаренко Ю. В. К вопросу о происхождении зарубинецкой культуры // СА. – 1960. – № 1. – С. 289–300; Его же. Могильник Брест–Гришин // КСИА. – Москва, 1965. – Вип. 100. – С. 97–101.

⁶¹ Тиханова М. Н. Еще раз к вопросу о происхождении черняховской культуры // КСИА. – Москва, 1970. – Вип. 121. – С. 89–94.

На даний час дослідники виділяють сім локальних варіантів черняхівської культури: волинський, верхньодністровський, карпатський, середньодніпровський, побузький, молдовський, причорноморський.

Готи, які захопили у своєму русі й інші германські племена, зайняли величезну територію, заповнену ірано-сарматськими та дако-фракійськими племенами, а також протослов'янами, які рухалися на південь з басейну Прип'яті. Під впливом готів значна частина племен розпочала міграцію в різні сторони, але багато з них залишилися або зупинилися на території готського впливу. Все це породило розмаїття черняхівської культури. Лише в межиріччі нижнього Дунаю, Пруту і Дністра зафіксовано 920 черняхівських пам'яток⁶². У сусідніх румунських районах зафіксовано не менше 500 поселень і 10 могильників⁶³. У Придністровському регіоні в черняхівських пам'ятках простежується традиції домобудування, характерні як для дако-гетських (липицької культури), так і протослов'янських пам'яток (зарубинецької культури), дакійська традиція в капищах округлої в плані форми з використанням вертикально поставлених стовпів і кам'яної огорожі, а також стійкі традиції трупоспалення. Окрім твердо дакійської основи можна виділити елементи сарматські, гото-германські (з субстратами поморської культури), а також обережно допускати можливість присутності слов'янських потоків⁶⁴, які до V ст. стали визначальними⁶⁵.

Лінгвістичні матеріали скоріше свідчать про проникнення слов'янських груп на південь і захід та їх участь у черняхівській культурі. З III ст. збереглися кілька готських інскрипцій написаних рунічним алфавітом з 24 літер. У IV ст. вже в Мезії аріанський вестготський єпископ Вульфїла (311–383) здійснив переклад Євангелія. Вульфїла склав готську азбуку з 27 літер (20 грецьких, 5 латинських і дві з старого рунічного алфавіту). Зберігся також невеликий кримсько-готський словник з другої половини XVI ст. Взагалі кримсько-готський діалект вигас лише у кінці XVIII ст. Матеріали з готської мови дають деякі цікаві результати: *plug* – плуг; *meko* – меч; *hilm* – гелм, шолом; *skatt* – скот, худоба; *hlaifs* – хліб; *szklo* – шкло, скло; *chlew* – хлів; *chuz* – хижа, дім; *kniedz* – князь; *misa* – миска; *kupiti* – купити; *kusiti* – коштувати; *osl* – осел; *stledz* – шеляг; *skut* – одяг; *smoky* – смоковниця, фігі; *vinu* – вино; *vinogradz* – виноград; *gobino* – (давньорус.) урожай, *lek* – лік, лікарство; *lixva* – лихва; *lst* – лєсть, підступ; *plk* – полк; *bardy* – бартка, бойовий топирець; *buku* – літера; *koldzdz* – колодязь; *berg* – берег; *bor* – бор; *brdo* – взгір'я; *dlg* – довг, борг; *gord* – город, град; *gos* – гість; *ljud* – люд; *most*

⁶² Рикман Э. А. Этническая история населения Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры. – Москва, 1975. – С. 71.

⁶³ Федоров Г. Б., Полевой Л. Л. Археология Румынии. – Москва, 1973. – С. 204.

⁶⁴ Винокур И. С. Черняховские племена на Днестре и Дунае // Славяне на Днестре и Дунае. – Киев, 1983. – С. 105–134.

⁶⁵ Винокур И. С. История та культура черняхівських племен. – Київ, 1972. – С. 143–162; Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян. – Москва, 1979. – С. 96.

– міст; *ruda* – руда; *stlp* – стовп; *volsti* – володіти (від цього слова і волость); та інші⁶⁶. У перших віках нашої ери східні та західні слов'яни склали одну північнослов'янську мовну групу, що знайшло відбиток у граматичних особливостях. Гунська та аварська міграції привели до їх розділення на східних та західних. Таким чином германські субстрати у мовах східних та західних слов'ян – наслідок готської епохи.

З чисто “готських” топонімів можна назвати Пелтев, Пелтва, Полтва, Полота⁶⁷. Археологи також відзначають вплив готських фібул на розвиток і оздоблення східно- і південнослов'янських фібул – пальчатих, антропо- і зооморфних з VI–VII ст. на середньому на нижньому Дніпрі⁶⁸.

Цікаві матеріали дають черняхівські пам'ятки причорноморського локального варіанту, які свідчать, що саме сюди перемістилася основна маса готів. У районі Тіри та Ольвії на сармато-гетській основі помітний виразний вплив готських елементів – типи речей, які тяжіють до вельбарської та пшеворської культур. Тут панувало також кам'яне будівництво з особливим плануванням будов (прямокутні двох- і трьохкамерні доми), переважаючий обряд трюпопокладення в ямах складної конфігурації, а в кераміці – місцеві форми ліпного посуду⁶⁹. Керамічні матеріали типу Брест-Тришин знаходять і в Танаїсі⁷⁰.

⁶⁶ *Brukner A.* Cywilizacja i język. – Warszawa, 1901. – S. 6; *Id.*, *Dzieje języka polskiego.* – Warszawa, 1960. – S. 15–45; *Haberlandt A.* Europa und seine Randgebiete. – Stuttgart, 1926. – S. 9. 17, 33; *Stender-Petersen A.* Slavisch-germanische Lehnwortkunde / Eine Studie über die ältesten germanischen Lehnwörter im Slavischen in sprach- und kulturgeschichtlicher Beleuchtung. – Goteborg, 1927; *Zelenin D.* Ost slavische (russische) Volkskunde. – Berlin, 1927. – S. 3; *Cross S. H.* Gothic Loan-words in the Slavic Vocabulary // *Harvard Studies and Notes in Philology and Literature.* – 1934. – T. 16. – K. 42; *Lehr-Splawiński T.* O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian. – Poznań, 1946. – S. 144–152; *Machek V.* Quelques mots slavo-germaniques // *Slavis.* – 1950/1951. – T. 20. – S. 200–218; T. 21. – 1952/1953. – S. 252–286; T. 22. – 1953. – S. 351–360; *Kuryłowicz J.* Związki językowe słowiańsko-germańskie // *Przegląd Zachodni.* – 1951. – T. 7. – Z. 5–6. – S. 191–206; *Taszycki W.* Dotychczasowy stan badań nad pobutem dryżyn germańskich na ziemiach polskich w świetle toponomastyki // *Przegląd Zachodni.* – 1951. – T. 7. – Z. 5–6. – S. 182–190; *Мартинов В. В.* Славяногерманское лексическое взаимодействие древнейшей поры. – Минск, 1963. – С. 249.

⁶⁷ *Łowmiański H.* Początki Polski. – T. 1. – S. 200.

⁶⁸ *Нидерле Л.* Славянские древности. – Москва, 1956. – С. 142–143; *Рыбаков Б. А.* Ремесло Древней Руси. – Москва, 1948. – С. 46–85; *Werner J.* Die slawischen Bugelfibeln des 7. Jahrhunderts // *Reinecke Festschrift.* – Mainz, 1950. – S. 150–171; *Riegl A.* Spätromische Kunstindustrie. – Wien, 1927.

⁶⁹ *Магомедов Б. В.* О культурно-хронологическом соотношении черняховских памятников Причерноморья и лесостепи // *Славяне на Днестре и Дунае.* – Киев, 1982. – С. 135–155.

⁷⁰ *Шелов Д. Б.* Танаис и Нижний Дон в первые века нашей эры. – Москва, 1972. – С. 329.

В міру того, як основна маса готів почала зосереджуватися у Причорномор'ї, в черняхівській ареал у IV ст. почали своє вторгнення племена з пізньозарубинецького та прип'ятського масиву, що привело до появи культури пам'яток київського типу. Цей масив спочатку під впливом гото-гепідської експансії відійшов вверх по Дніпру та Десні і ближче до Прип'яті, потіснивши і частково асимілювавши масиви балтів та фінів⁷¹. Пам'ятки київського типу виступають тим елементом, який пов'язує зарубинецьку культуру з слов'янськими культурами пізнішого часу. Вони поширені на Правобережжі південніше Києва, на сході вони сягають верхів'їв Сейму та Псла, на заході, схоже, – до верхів'їв Південного Бугу та Горині⁷². За В. Седовим антська група слов'ян сформувалася в III–IV ст. у складі черняхівської культури в умовах взаємодії та симбіозу з іраномовним сарматським населенням⁷³.

У III ст., в процесі руху на південь, готи розділилися на східних (остроготів, остготів) і західних (везиготів, вестготів). Межею їх розділу став Дністер. Початково ще зберігалася гегемонія східної династії Амалів, король з якої Острогота (за Т. Момзенем: бл. 218–250 рр.) розпочав довгу виснажливу війну з Римом. Близько 248 р. він вторгнувся у Нижню Мезію. Разом з готами виступили певкіни, карпи (за Йорданом “це надзвичайно досвідчені у війні люди, які часто були ворожими римлянам”⁷⁴) та тайфали. 50-тисячне військо Остроготи швидко добилося успіху. У 250 р. вони здобули Філіппополь [Пловдив – *авт.*]. Імператор Децій зібрав кращі легіони, але в битві при Берое [Стара Загора – *авт.*] у 251 р. загинув разом з сином, а римська армія була розгромлена⁷⁵. Масову міграцію готів у задунайські провінції зумів зупинити лише імператор Клавдій II (268–270), який отримав почесний титул “Готський”. У 269 р. в битві біля Наіуса [Ніш, Сербія – *авт.*] гото-карпське військо, яке джерела оцінюють у 350 тис. (що, звичайно, перебільшення) було розгромлене⁷⁶. Готи були відкинуті за Дунай, але вже у 271 р. імператор Авреліан (270–275) змушений був евакуювати провінцію

⁷¹ Третьяков П. Н. По следам древних славянских племен... – С. 51–59.

⁷² Даниленко В. Н. Славянские памятники I тыс. н. э. в бассейне Днепра // КСИА АН УССР. – 1955. – Вып. 4; Його ж. Пізньозарубинецькі пам'ятки київського типу // Археологія. – 1976. – Т. 19. – С. 65–92; Даниленко В. Н., Дудкин В. Н., Круц В. А. Археолого-магнитная разведка в Киевской области // АИУ 1965–1966 гг. – Киев, 1967. – Вып. 1. – С. 209–215.

⁷³ Седов В. В. Ранний период славянского этногенеза // Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. – Москва, 1976. – С. 93–105; Его же. Анты // Проблемы советской археологии. – Москва, 1978. – С. 164–173.

⁷⁴ Йордан. *Getica*, 125–138.

⁷⁵ Ремесленников А. М. Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III в. – Москва, 1954. – С. 52–70.

⁷⁶ Там же. – С. 125–138.

Дакія, єдину римську провінцію на лівому березі Дунаю⁷⁷. Опанувавши Дакію, готи стали тіснити карпів та бастарнів у межиріччі Дунаю та Дністра. Останні кинулися до римського лімесу й імператор Проб (276–282) поселив на римському березі Дунаю 100 тис. бастарнів. Імператор Галерій (293–311) шість разів справляв тріумф по перемогах над карпами, які також під натиском готів пробували прорвати римський лімес. Після 295 р. карпи були переселені в Паннонію у межі імперії. Окремі групи карпів ще у 301 та 319 рр. пробували воювати на римських кордонах. Готи тіснили також і сарматів. Імператор Кар (282–283) зумів стримати натиск сарматського конгломерату в кількадечних боях, перебивши бл. 1 тис. і взявши в полон 20 тис.⁷⁸. У 358 р. імператору Костанцію (337–361) довелося знову відбивати натиск сарматів.

У IV ст. розгорнулася діяльність найвидатнішого з Амалів – короля Германаріха (за Т. Момзенем: бл. 351–376 рр.). За Йорданом спочатку Германаріх розгромив і підпорядкував герулів, які займали землі біля Меотиди. Потім він вислав військо проти венедей, “які хоча і були достойні зневаги через слабкість їх зброї, були однак могутніми завдяки своїй чисельності і пробували спочатку чинити опір” і підпорядкував їх⁷⁹. Далі Германаріх підпорядкував наступні племена: гольтескіфи, тіуди, інаункси, васіабронки, меренс, морденс, імніскари, роги, тадзанс, атаул, наwego, бубегени, колди, гелури і ести⁸⁰. Меренс (меря), морденс (мордва) та ести – віддалені від черняхівського ареалу фінські племена. Частина племен, перелічених у цьому реєстрі, відомі вірменській історіографії VII ст.: *Rogas* як *ArDOS*, *Tanzans* як *Dačan*, атаули як *Athual–Dwal* – всі троє в районі пізнішої Осетії, наwego як *ἡναγος*, бубегени як *Ragan*, колди як *Coldas* – всі між Меотидою та гирлом р. Урал⁸¹. Схоже, що готська традиція включила до

⁷⁷ Колосовская Ю. К. К истории падения римского господства в Дакии // Вестник древней истории. – 1956. – № 3. – С. 63–84.

⁷⁸ Ремесленников А. М. К истории сарматских племен на среднем Дунае в IV в. // Ученые записки Казанского педагогического ин-та. – Казань, 1957. – Вып. 12; *Его же*. Борьба племен Северного Подунавья и Поднестровья с Римом и ее роль в падении Римской империи. – Казань, 1984; Бандровський О. Г. Радянська історична наука про римську експансію у Карпато-Дунайський регіон (I–III ст.) // Вісник Львівського Державного Університету. Серія історична. – 1984. – Вип. 20. – С. 52–58; Буданова В. П. Взаимоотношения готов с Римом и Византией конца III – первой половины IV в. в античном и средневековом обществе. – Москва, 1984. – С. 15–37; *Ее же*. К вопросу о формировании вестготов и остготов (по данным письменных источников) // Взаимосвязь социальных отношений и идеологии в средневековой Европе. – Москва, 1983. – С. 4–28; *Ее же*. Этническая структура “государства Германариха” (По данным письменных источников) // КСИА АН СССР. – Москва, 1984. – № 178. – С. 35–40.

⁷⁹ Йордан. *Getica*, 119.

⁸⁰ Йордан. *Getica*, 116, 118, 120.

⁸¹ *Łowmiański H. Początki Polski*. – Т. 1. – S. 405.

реєстру племен, підпорядкованих Германаріху, всі відомі навколишні племена. Можливо це зробив Кассіодор, піднімаючи престиж предка Теодоріха Великого. Про Германаріха писав і римський історик Амміан Марцелін⁸². Звичайно, це не дає підстав вважати державу Германаріха плодом фантазії Йордана, а королівство готів залежним від венедрів⁸³.

Скандинавський епос також зберіг перекази про цього короля. *Hervarsaga* розповідає про готського короля Гейдрека, який правив у Рейндготії із столицею у Данпарстаді [Дніпровське місто – *авт.*]. По його смерті Хльод став вимагати у сина та спадкоємця Ангантюра половину батьківської спадщини – “половину того великого лісу, що зветься Темний ліс, ту святу могилу, що лежить на шляху, ту чудову скелю в дніпровських місцях, половину замків, що мав Хейдрек”⁸⁴. У “Старшій Едді” збереглася “Пісня про Хльода” (“Пісня про битву готів з гунами”), де розповідається про боротьбу за спадщину короля Хейдрека (“Я хочу половину спадщини Хейдріка: обладунків, мечів, худоби і приплоду, скарбів скарбниці, жорнів скрипучих, рабів і рабинь з їх дітьми разом, і ліс знаменитий, що зветься Мюрквід [Темний ліс – *авт.*], на готській землі могили священні, камінь священний в луці Данпа [Дніпра – *авт.*], кольчуг половину, у Хейдрека бувших, земель і людей і блискучих кілець”⁸⁵). Хльод з допомогою гунів пробував добути готський престол, але це йому не вдалося і він загинув у боротьбі з Ангантюром. Сага і едичні пісні перегукуються з окремими епізодами реальної біографії Германаріха, який був молодшим сином короля Агіульфа і, можливо, вів боротьбу з котримсь з старших братів (Ексілом, Едіульфом або Вультвульфом). В усіх цих пам’ятках згадується Дніпро або Дніпровське місто. Ісландський дослідник Едди і саг Г. Вігфуссон здійснив спробу ототожнити Данпарстад з Києвом. Це повторили А. Куник та Ф. Браун⁸⁶. Ця гіпотеза була відкинена ще у ХІХ ст.⁸⁷ аж до заперечення зв’язку Данпа з Дніпром⁸⁸. Заслуговує, однак, на увагу давня пропозиція Б. Рибаківа, який розміщав Данпарстад на єдиному черняхівському городищі біля с. Башмачка на початку дніпровських порогів⁸⁹.

⁸² Амміан Марцелін. *Libri XXXI*. – С. 3,1.

⁸³ *Скржинская Е. М.* О склавенах и антах, о Мурсианском озере и городе Новистуне // *Византийский Временник*. – Москва, 1957. – Т. 12. – С. 24.

⁸⁴ *Брайчевський М. Ю.* Коли і як виник Київ. – Київ, 1963. – С. 48.

⁸⁵ Пісня про Хльода, 7–8 / Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. – Москва, 1975. – С. 351.

⁸⁶ *Куник А.* Русский источник о походе 1043 г. // *Дорн Д.* Каспий. – Санкт-Петербург, 1875. – С. 55; *Браун Ф.* Черноморье. – Одесса, 1880. – Т. 2. – С. 289.

⁸⁷ *Дашкевич Н. П.* Приднепровье и Киев по некоторым памятникам древнесеверной литературы // *Университетские известия ун-та св. Владимира*. – Киев, 1886. – Т. 26. – С. 239–241.

⁸⁸ *Боровський Я. Є.* Походження Києва. – Київ, 1981. – С. 12.

⁸⁹ *Рыбаков Б. А.* Киевская Русь. – С. 44

Згідно традиції Германаріх загинув на 110 році життя. Він наказав розірвати кіньми Сунільду, дружину короля росомонів [напевно роксоланів – *авт.*], які уклали союз з ворожими готам гунами. Брати Сунільди Сар і Аммії поранили короля в бік мечем. Король довго мучився і помер⁹⁰. Смерть Германаріха датують 375/376 р.

Цей сюжет також знайшов відбиток у сагах (“Вислови Хамдара”, “Пісня Атлі” та ін.). Хамдар і двоє його братів Серлі та Ерп за бажанням їх матері Гудрун вирушили до готської столиці, щоби помститися за смерть своєї сестри Сванхільди, яку готський король Германаріх стратив, кинувши під копита коней⁹¹. У “Волсунга-сага” Сванхільда, дочка Сігурда і Гудрун, видана заміж за короля Йормунрека (Германаріха?), була ним запідозрена у невірності і страчена – розтоптана кіньми. Її брати Хальді, Серлі та Ерп вирішили помститися за сестру. По дорозі загинув Ерп, але Серлі та Хальді добралися до палат Йормунрека і вбили короля, хоча і самі загинули⁹².

Розповідь про загибель Германаріха здавна пов’язували з відомою легендою про заснування Києва (три брати Кий, Щек і Хорив та сестра Либедь)⁹³. За вірменською легендою, вставленою в “Історію Тарона” Іоанна Маміконяна (VII ст., вірменська версія поміщена перед описом подій епохи імператора Маврикія (582–602), сам автор відносив її до більш раннього часу) братів звали Куар, Мелтей і Хореан⁹⁴. Обидві легенди, скоріше всього ніяк не пов’язані між собою, а тим більше з Германаріхом.

Розповіді саг про боротьбу за владу по смерті Германаріха, напевно, відбивають якісь історичні реалії. Королівську владу здобув внук старшого брата Германаріха Вультвулфа – Вінітар, син Валараванса, а основна частина нащадків знаменитого короля була відсунена від влади. На той час гуни вже досягли Меотиди і Вінітар, борючись за владу, мусив визнати їх зверхність. Але “потроху звільнюючись з-під влади [гунів – *авт.*] і пробуючи проявити свою силу, він [Вінітар – *авт.*] рушив в межі антів, і коли вступив туди у першій битві був переможений, але далі став діяти рішучіше і розп’яв короля їх Божа з синами його і з 70 старійшинами для постраху, щоби трупи розп’ятих подвоїли страх підкорених”⁹⁵. У готській традиції ім’я короля передано як Вінітар (переможець венедів), тоді як Амміан Марцелін називає його Вітімір.

Короля антів Божа пов’язують з Божеком у Болохівській землі або, навіть, Буськом. Кабардинський просвітитель Шора Бекмурзович Ногмов

⁹⁰ *Йордан. Getica*, 129–130.

⁹¹ Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. – Москва, 1975. – С. 330–333.

⁹² Сага о Волсунгах. – Москва–Ленинград, 1934. – С. 236–248.

⁹³ *Брайчевський М. Ю.* Коли і як виник Київ. – Київ, 1963. – С. 39–43.

⁹⁴ *Еремян С. Т.* О некоторых историко-географических параллелях в “Повести временных лет” и “Истории Тарона” Иоанна Мамиконяна // Исторические связи и дружба армянского и украинского народов. – Киев, 1965. – С. 153.

⁹⁵ *Йордан. Getica*, 247.

(Ногма) (1794–1844) ввів в науковий обіг зібраний ним адиго-кабардинський епос, частково опублікований у “Закавказском вестнике” (1847, № 4–21) і виданий окремою книжкою у Тифлісі 1861 р.⁹⁶ Ногмов пов’язав стару адигську легенду з битвою Вінітара. На його думку, в середині IV ст. над р. Баксаном жив князь Дауо, який мав вісім синів та дочку. Старший син Баксан – нартський богатир загинув у битві з королем готів разом з 80 вельможними нартами. Кабардинською “ант” – “стара людина”. Гіпотеза Ш. Ногмова має багато прихильників⁹⁷. На її підставі видні славісти Г. Вернадський⁹⁸ та Ф. Дворнік⁹⁹ навіть зробили висновок ніби алани завоювали антів. Всі ці версії сумнівні і залишаються дискусійними.

Вінітар “з такою свободою правив... ледве протягом одного року, не потерпів Баламбер, король гунів”¹⁰⁰. У двох битвах готи зуміли вистояти. На допомогу Вінітару прийшов інший внук Германаріха – Геймунд, син Гунімунда. “В третій битві, коли обидва наблизилися один до одного, Баламбер, підкравшись до ріки Ерак [десь в районі нижнього Дніпра – авт.] пустив стрілу і поранивши Вінітара в голову, вбив його”¹⁰¹. Готи стали данниками гунів. Племінниця Вінітара Вадамерка була взята до гарему переможця. Королем готів гуни поставили Гунімунда, сина Германаріха, свого часу усуненого Вінітаром.

Основне ядро “варварської імперії” династії Амалів знаходилося на Нижньому Дніпрі десь в тому районі, де Б. Рибаків локалізував Данапрстад. Основна маса остготів з середини III ст., схоже, перебувала у Приазов’ї від берегів Сивашу до гирла Танаїсу-Дону, а можливо, частково, і на східному березі Азовського моря¹⁰². Реєстр племен Йордана, рівно ж як і матеріали, зібрані Ш. Ногмовим, дозволяють з достатньою долею вірогідності, припускати можливі походи готів на Північний Кавказ, тим більше, що джерела підтверджують їх походи по Чорному морю (у 255/256 р. вони напали на порт Пітіунт в Понті; у 257 р. повторили цей напад; у 264 р., висадившись на понтійському березі, проникли в Каппадокію та Віфінію; у 266 р. напали на західні береги Понту; у 275 р. також заглибилися в Малу Азію)¹⁰³. На нижньому Доні вони утвердилися в середині III ст. Тоді ж загинув Танаїс, хоча обставини загибелі цього міста дослідники не схильні

⁹⁶ Ногмов Ш. История адыгского народа составлена по преданиям кабардинцев. – Нальчик, 1958.

⁹⁷ Orlik A. Ragnarok – die Sagen vom Weltuntergang. – Berlin–Leipzig, 1922. – S. 467.

⁹⁸ Vernadsky G. Ancient Russia. – New Hawen, 1943. – P. 82.

⁹⁹ Dvornik F. The Making of Central Eastern Europe. – London, 1949. – P. 277–283.

¹⁰⁰ Йордан. Getica, 249.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Lewicki T. Zagadnienie Gotow na Krymie // Przegląd Zachodni. – 1951. – R. 7. – № 5/8. – S. 80.

¹⁰³ Карту походів див.: Буданова В. П. Готы в эпоху великого переселения народов. – Москва, 1990. – С. 81.

пов'язувати саме з готами¹⁰⁴. На допомогу готів спирався узурпатор Фарсанз, котрий після Рескупоріда IV займав боспорський престол у 253–254 рр.¹⁰⁵. Морські походи готів не могли відбуватися без допомог флоту Рескупоріда V. На боспорські володіння на східному березі Меотиди тиснули племена зі сходу та півночі, так що поява готів була досить вигідною¹⁰⁶. При цьому ні Йордан, ні інші автори (наприклад Ісидор, який написав у VII ст. “Історію готів, вандалів і свевів”, спираючись на більш ранніх авторів Діона Кассія, Орозія, Сальвіана, Евтропія та вестготську традицію¹⁰⁷), не згадують про сутички готів з боспорцями або підпорядкування ними Боспорського царства. Лише у 276 р., після того як готи були розгромлені у Малій Азії, боспорський цар Тейран (275/276–278/279) довершив розгром тих решток, які повернулися з походу. Боспор та кримські міста знову звернулися до Риму і з кінця III ст. римські гарнізони знову з'явилися в Херсонесі та інших місцях південного побережжя.

У Криму готи запанували не пізніше третьої чверті III ст. (скарб з 113 римських срібних монет, срібної фібули і скляного виробу, знайдений на р. Качі поблизу с. Долинне в Бахчисарайському р-ні містить монети датовані найпізніше 251 р.). Вважати, що тут перебувала основна їх частина, зокрема на Керченському півострові¹⁰⁸, по меншій мірі, бездоказово. Хоча проникли готи в Крим, напевно, не через Перекоп, а через Керченський півострів¹⁰⁹. Тамтешні готи отримали назву трапезитів. Готи практично не зачепили аланів в Донецькому Кряжі, а в Криму вони, скоріше всього, обмежилися степовою частиною, потіснивши іраномовних сарматів ближче до гір¹¹⁰. На побережжі

¹⁰⁴ Гайдукевич В. Ф. Боспорское царство. – Москва-Ленинград, 1949. – С. 444; Шилов Д. Б. Танаис и Нижний Дон в первые века нашей эры. – Москва, 1972. – С. 302–304.

¹⁰⁵ Кругликова И. Т. Боспор III–IV вв. в свете новых археологических исследований // КСИА АН СССР. – 1965. – Вып. 105. – С. 8.

¹⁰⁶ Кругликова И. Т. Культура Боспора в позднеантичный период // Античное общество. – Москва, 1967. – С. 16–17.

¹⁰⁷ Diesner H. J. Isidor von Sevilla und das westgotische Spanien. – Berlin, 1977. – S. 17–21.

¹⁰⁸ Wolfram H. Geschichte der Goten. – Munchen, 1979. – S. 10.

¹⁰⁹ Буданова В. П. Продвижение готов в Северном Причерноморье и на Балканах в III в. (по данным письменных источников) // Вестник древней истории. – 1982. – № 2. – С. 155–174; *Ее же*. Контакты готов с племенами *barbaricum solum* и ранневизантийской империей // Византийская цивилизация в освещении российских ученых 1947–1991. – Москва, 1999. – С. 84–95; *Ее же*. Варварский мир эпохи Великого переселения народов. – Москва, 2000.

¹¹⁰ Васильев А. А. Готы в Крыму. Ранняя пора христианства и эпоха переселения народов // Известия Государственной Академии Истории Материальной Культуры. – 1921. – Вып. 1. – С. 247–326; *Его же*. Готы в Крыму // Там же. – 1927. – Вып. 2. – С. 179–282.

продовжували функціонувати грецькі міста¹¹¹. Що стосується падіння Неаполя Скіфського, то тут важко стверджувати, що це відбулося в результаті готського вторгнення. Скоріше до повної руйнації цього центру причетні гунни¹¹².

У Приазов'ї готи перемістили сарматські масиви (не зачепивши їх на Донецькому кряжі), напевно під їх впливом савари перемістилися далі на північ. Таке ж переміщення, очевидно, відбулося в Криму, де частина місцевого населення відійшла в гори. У мовному відношенні до кримського конгломерату приєднався германський субстрат. Але і надалі в Криму основними залишилися іраномовні масиви. Для більш детальної конкретизації бракує джерельного матеріалу.

Під натиском гунів основна маса готів (вестготів і остготів) перемістилася за Дунай. Вестготи далі дійшли до Іспанії, а остготи – до Італії, де утворили свої королівства¹¹³. Та частина готів, яка залишилася в Криму, підпала під зверхність гунів. Ця частина готів разом з аланами відійшла у гірський Крим, де вже були готські поселення з другої половини III ст. Причому кримські гірські готи, схоже, не прийняли аріанської проповіді єпископа Ульфїлі і залишилися православними ортодоксами (у 325 р. на I Вселенському соборі готський єпископ Феофіл підписав нікейський символ віри). Готи разом з аланами отримали дозвіл розселитися на підступах до Херсонесу. В гірському Криму гото-аланські поселення почали перемішуватися. Так при археологічних розкопках біля сіл Скалистого і Лучистого знайдені готська зброя і аланська кераміка.

У Північному Причорномор'ї, на Нижньому Дніпрі, Дністрі та Дунаї готів не залишилося, відлами аланів (окрім Криму) залишилися на Донецькому кряжі та Північному Кавказі. Опустів також степовий Крим, звідки іраномовне та германське населення перейшло в гірську частину або помандрувало з гунами на захід.

Частина гунів, прогнаних з Паннонії після битви при Недао (454 р.), повернулася у Північне Причорномор'я та в Крим, де розселилася на території степового Криму і колишніх землях Боспорського царства. При цьому рештки готів і аланів відійшли ще щільніше в гори та на Таманський півострів. Готські могильники цього періоду знайдені на схилі гори Чатир-Даг, біля Харакса, Чорної ріки. Гунське королівство в Східному Криму ще

¹¹¹ *Tomaschek W.* Die Goten in Taurien. – Wien, 1881; *Braun F.* Die letzten Schicksale der Krimgoten. – Sankt-Petersburg, 1890; *Svennung J.* Zur Geschichte des Goticismus. – Stockholm, 1967. – S. 28–32; *Lonnroth E.* Die Goten in der modernen kritischen Geschichtsauffassung // *Studia Gotica.* – Stockholm, 1972. – S. 58–62.

¹¹² *Шульц П. Н., Головкина В. А.* Неаполь скифский // По следам древних культур. – Москва-Ленинград, 1951.

¹¹³ *Корсунский А. Р., Гюнтер Р.* Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). – Москва, 1984. – С. 30–70, 105–116, 166–190.

залишалося потужною мілітарною державою, бо у 464 р. візантійський василевс Юстин посилав патрикія Проба на Боспор до короля гунів Зілігда з пропозицією військового союзу проти Персії. До кінця IV ст. гуні довершили руйнацію грецьких полісів на кримському побережжі. Вцілів лише Херсонес, але вже як опорний пункт Візантії під новою назвою Херсон. У 488 р. Візантія відновила кам'яні стіни, зруйновані землетрусом і посилала свій гарнізон. З приходом василевса Юстиніана I у 527 р. почалося відродження грецьких міст вже як візантійських і будівництво потужних фортець¹¹⁴. Васалами імперії стали кримські готи і алани. У 529 р. гунський король Грод прибув до двору Юстиніана I, визнав себе васалом і був поставлений правителем Боспору. Грод охрестився у візантійській столиці і, повернувшись на Боспор, наказав перелити статуї місцевих богів на монети. Його противники на чолі з братом Муагером підняли бунт і вбили Грода. Тоді візантійські війська прогнали рештки гунів з Криму.

Декларуючи відновлення Боспорського царства, Юстиніан дозволив коронувати боспорським царем нащадка попередньої династії Тіберія Юлія Діуптуна. На Боспор повернулися готи. Реальна влада зосередилася в руках комеса Евксінського Понту Іоанна та командирів найманих готських військ Годілі і Вадурія. Боспорське царство трансформувалося у візантійський округ. За наказом Юстиніана в Алустоні (Алушті), Горзувитах (Гурзуфі), Сімболоні (Балаклаві) та Судаку були споруджені кам'яні фортеці, значно посилені укріплення Херсону та Боспору¹¹⁵.

Готи утворили країну Дорі (Дорос) з центром у Мангупі. Вони залишалися васалами Візантії, виступаючи на її стороні, “коли ромей

¹¹⁴ Вус О. В. Армія Візантійської імперії в добу Юстиніана I // Військово-науковий вісник. – Львів, 2002. – Вип. 5. – С. 28–42; *Його ж.* Фортифікаційна практика Візантійської імперії в гірському Криму. “Довгі стіни” Юстиніана I // Народознавчі зошити. – Львів, 2002. – Зошит 3–4 (45–46). – С. 253–262; *Його ж.* Приморські фортеці Візантійської імперії у Південному Криму // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 3–41; *Його ж.* Військово-інженерний аспект відновлення праetentura імперії Юстиніаном I у Південному Криму (VI ст.) // Військово-науковий вісник. – Львів, 2004. – Вип. 6. – С. 43–60; *Його ж.* Гідротехнічні оборонні комплекси VI ст. у візантійській фортеці Кирк-Ор (Чуфут-Кале) // Причорномор'є, Крым, Русь в истории и культуре. II Судакская международная конференция. – Киев-Судак, 2004. – С. 40–50; *Его же.* Византийская армия – основной инструмент восстановления Orbis Romanus в эпоху Юстиниана I (527–565 гг.) // Кондаковские чтения – 1: Проблемы культурной преемственности. – Белгород, 2005. – С. 130–148; *Його ж.* Візантійська військова присутність на Європейському та Азійському Боспорі в VI ст. Інженерне прикриття протоки Боспор Кіммерійський // Військово-науковий вісник. – Львів, 2006. – Вип. 8. – С. 35–51; *Його ж.* Утворення окремого прикордонного округу (дукату) Візантії у Тавриці в другій половині VI ст. // Причорномор'є, Крым, Русь в истории и культуре. III Судакская международная конференция. – Киев-Судак, 2006. – С. 64–69.

¹¹⁵ Браун Ф. Судьба крымских готов. – Санкт-Петербург, 1890.

[візантійці – *авт.*] йшли на своїх ворогів, кожен раз коли василевсу було це потрібно. Вони досягають чисельністю населення до трьох тисяч бійців, у військовій справі вони чудові, і у землеробстві, яким вони займаються власними руками, вони достатньо вправні; гостинні вони більше всіх людей. Сама область Дорі лежить на підвищенні, але вона не кам'яниста і не суха, навпаки, земля дуже добра і приносить найкращі плоди. В цій країні василевс не збудував ніде ні міста, ні фортеці, так як ці люди не терплять бути ув'язненими в яких би то не було стінах, а більше всього люблять вони завжди жити в полях. Так як здавалося, що їх місцевість легко доступна для нападу ворогів, то василевс укріпив всі місця, де можна було пройти ворогам, довгими стінами і таким чином зберіг готів від побоювання за вторгнення в їх країну ворогів”¹¹⁶. Візантійці допомогли звести укріплення, які прикривали всі проходи в Доросі (Дорі): на плато Мангупа, сусіднього Ескі-Кермена (в Мангупі та Ескі-Кермені тоді ж були зведені християнські базиліки), над р. Бельбек на плато Сюреньського мису, звідки можна було контролювати один з найбільш важливих гірських проходів другої гряди Кримських гір, та на плато Чуфут-кале на межі з степом¹¹⁷. Ці заходи були своєчасними. В степовому Криму залишалися нечисленні залишки гунів та інші відлами, які мігрували з ними. А вже невдовзі цей простір заповнили нові племена (попередньо змінюючи одне одного і поглинаючи залишені масиви в Крим проникали тюркомовні булгари, авари та хазари).

У Криму було на той час п'ять християнських єпархій – Боспорська, Херсонська, Сугдейська, Готська і Фульська. Готська єпархія отримала статус митрополії¹¹⁸. У самій Візантійській імперії почалося гоніння на монахів і шанувальників ікон. За таких умов до Криму потягнулися з усієї Візантії переслідувані шанувальники ікон. Місцева візантійська влада не мала сил проводити послідовну іконоборчу політику. До кінця VIII ст. втікачі-монахи в гірському Криму (між хозарськими та візантійськими володіннями) створили печерні монастирі з храмами (монастир Апостолів на східному схилі Аю-Дагу, монастирі в Інкермані, в околицях Білогорська, біля с. Тернівки, Успенський монастир у Чуфут-Кале, монастирі Качі-Кольон, Чілтер-Коба, базилика на горбі Тепсень в Коктебелі. В гірському Криму виросли цілі “печерні міста” – Дорос-Мангуп, Кирк-Ор (Чуфут-Кале), Каламита (Інкерман), Бакла, Тепе-Кермен, Ескі-Кермен, Киз-Кермен.

Спроби хозарів повністю підпорядкувати не тільки перехідну гірську зону, але й весь південний Крим (на побережжя вони вийшли не тільки на Керченському півострові, але й в районі Коктебеля та Аю-Дага),

¹¹⁶ Прокопій Кесарійський. О постройках. – III, 7 / Пер. С. Кондратьева // Вестник древней истории. – 1939. – № 4 (9). – С. 246.

¹¹⁷ Якобсон А. Л. Крым в средние века. – Москва, 1973. – С. 11.

¹¹⁸ Кулаковський Ю. К истории Готской епархии в Крыму в VIII веке // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1898. – Кн. 2. – С. 172–202.

наштовхнулося на спротив греків, до яких долучилися алани та готи. Археологи зафіксували сліди цієї боротьби у другій половині VIII ст.: сліди пожеж і розорень в більшості поселень передгірського Криму і південного берегу. Рівночасно в горах з'явилися нові поселення у тих місцях, де досі не було жодних поселень. У 787 р. християнське населення Південного Криму (в основному готи та алани), очолене єпископом Готської єпархії Іоанном, підняло повстання і визволило від хозарів центр Кримської Готії Дорос-Мангуп¹¹⁹. Хозари прислали каральні сили і до 791 р. придушили повстання. Єпископ емігрував у Візантію, але готи не змирилися з поразкою. До 830 р. їх землі остаточно перейшли під візантійську зверхність.

Хозарську гегемонію в Криму змінила гегемонія печенізька. Готи відстояли разом з Херсоном гірську частину Криму. Візантія старалася домовлятися з печенізькими ханами. В XI ст. у степовому Криму запанували половці. Кримські печеніги, які кочували у степовому Криму від Сурожа (Судака) до Херсона, там і залишилися. Їх мова, як писала Анна Комнена, була дуже близькою до половецької¹²⁰. Це дозволило їм в наступний період злитися з половецьким масивом.

Готи, які збереглися у гірській частині Криму, разом з тутешніми аланами, частиною грецького населення, яке відійшло в гори з району Судака, утворили своє окреме князівство. У 1140 р. з Трапезунду в Херсон був засланий візантійський чиновник Костянтин Гаврас з вірменського аристократичного роду. Його звинувачували у спробі організувати в Трапезунді окреме князівство, що він і реалізував в Криму, створивши окреме князівство Феодоро з центром у Мангупі. До кінця століття, користаючи з ослаблення Візантії, Гавраси поширили володіння Феодоро по чорноморському побережжю від Балаклави до Алушти, а на півночі – до ріки Качі. Готська фортеця Мангуп біля мису Тешклі-Бурун брала свої початки з III–IV ст., її укріплення почали зводити ще у V ст. У XII–XIII ст. місто перетворилося у значний економічний і політичний центр. Фортецю Мангуп захищали потужні стіни і вежі. В місті знаходився двоповерховий князівський палац (40×35 м) та кілька храмів (найбільший з них 31,5×26,2 м)¹²¹.

Все князівство Феодоро вкрилося потужними замками. Поблизу замку Фуна, збудованого біля підніжжя Демерджі поблизу Алушти, де знаходилося родове гніздо Гаврасів, виросло ціле місто. Князівство Феодоро мало вихід до моря через Алушту та Чембало (Балаклаву).

¹¹⁹ Мошин В. А. Готская епархия в Хазарии в VIII в. // Труды IV съезда русских академических организаций за границей. – Белград, 1929. – Т. 1; Тиханова М. А. Дорос-Феодоро в истории средневекового Крыма // МИА. – Москва, 1953. – № 34.

¹²⁰ Анна Комнена. Алексиада. – Москва, 1965. – С. 237.

¹²¹ Суров Е. Г. Княжеский дворец на плато Мангуп-Кале // КСИА АН СССР. – Москва, 1972. – № 129. Средневековые древности Восточной Европы. – С. 96–108.

Але ситуація на чорноморському побережжі змінилася. Дві італійські морські торговельні республіки Генуя і Венеція, змагаючись за гегемонію у морській торгівлі на Середземномор'ї, не могли обминути своєю увагою Візантію, де сходилися шляхи східної торгівлі. Взявши активну участь у хрестових походах, обидві республіки намагалися використати кожен крок хрестоносців для розширення мережі своїх факторій і забезпечення їх відповідними привілеями. Венеція першою прорвалася на Чорне море і уже на початку XII ст. отримала факторії на південному побережжі Криму. Але Генуя, вмівши використовувати проблеми візантійських василевсів невдовзі монополізувала торгівлю чорноморських портів із Заходом. У 1169 р. василевс Мануїл I Комнен надав Генуї виключні права на Чорному морі. У 1192 р. василевс Ісаак Ангел підтвердив ці права. Венеція втратила свої кримські факторії, зберігши свого консула тільки в Сугдеї (Судаку). Венеція пробувала перехопити ініціативу, скориставшись своєю участю у здобутті Константинополя в 1204 р. та утворенні Латинської імперії, але все кримське побережжя опинилося під протекторатом не Константинополя, а Трапезунду, де правили Комнени, а потім конійських султанів.

У середині XIII ст. Генуя отримала від ординського улусбека Криму, зацікавленого в розвитку торгівлі, Феодосію, де на той час практично згасало життя. Місто було перейменовано у Кафу, яка стала головною генуезькою торговельною факторією. У 1261 р. Візантія, яка відроджувалася після ліквідації Латинської імперії, підтвердила давні угоди з Генуєю і передала республіці частину кримського побережжя з центром у Кафі, а також право виключної торгівлі на Чорному морі¹²². Почалося укріплення і розбудова Кафи. Венеція пробувала відновити хоча би свою присутність на Чорному морі, що привело до війни з Генуєю, яка розпочалася 1292 р. і завершилася 1299 р. підписанням "вічного миру". За цим миром Генуя визнавалася монополістом в Криму та Північному Причорномор'ї¹²³.

Конкуренція Кафи заважала володарю Причорноморського улусу Ногаю, йому вигідніше було пропустити всю чорноморську торгівлю через Білгород та Ісакчі в дельті Дунаю. Загибель внука Ногая Кара-Кібьяка, підступно вбитого 1298 р. у Кафі, де він збирав данину, викликала каральний похід Ногая в Крим. У 1299 р. було здобуто і зруйновано Кафу. Однак генуезці виявилися везучими. Ногай зруйнував остаточно Херсон та Судак, позбавивши їх головних конкурентів. У наступному році Ногай загинув у боротьбі з Тохтою, який надовго зав'яз у Нижньому Подунав'ї в боротьбі з нащадками Ногая. Через Крим пішов основний потік західної торгівлі всієї Монгольської імперії від Ханбалика (Пекіна) і Кореї, включаючи всю Середню Азію і Дешт-і-Кипчак. Генуя досить швидко відновила свої факторії

¹²² Скрижинская Е. Ч. Генуезцы и Константинополь // Византийский Временник. – Москва, 1947. – Т. 1. – С. 233.

¹²³ Hryshko R. Z Genui nad Morze Czarne. – Krakow, 2001.

і почала будувати кам'яні укріплення в Кафі. Тохта у 1307 р. знову здобув Кафу, але генуезці відразу повернулися туди і завершили будівництво кам'яних укріплень¹²⁴.

Венеція також не залишилася стороннім спостерігачем. На місці давнього Танаїсу в гирлі Дону в XIII ст. Венеція заклала свою факторію Тану. За миром 1299 р. факторія перейшла до Генуї, але венеційці там zostалися і продовжували відігравати провідну роль. Зрештою генуезці змушені були змиритися з їх присутністю і розділити управління містом та витрати на його укріплення¹²⁵. Через Тану Венеція не тільки отримала прямий вихід на східний ринок, але й встановила прямі контакти з золотоординськими ханами¹²⁶. У 1344–1345 рр. хан Джанибек послав свої війська на Кафу. Але місто вже мало потужні кам'яні укріплення і вистояло. Джанибек вирішив, що вигідніше домовитися з обома республіками, підігруючи їх конкуренцію. У 1347 р. він підтвердив Генуї її володіння в Криму і надав Венеції право торгівлі в Солхаті та інших містах степового Криму. У 1358 р. Венеція отримала навіть Судак, перейменувавши його в Солдайю. Така ситуація була не вигідною для князівства Феодоро, яке відривалося від основних торговельних шляхів.

Боротьба за владу в Золотій Орді розв'язала руки італійським республікам. Водночас з новою силою вибухнуло їх суперництво. Сильнішою знову виявилася Генуя. У 1357 р. генуезці захопили Балаклаву, а у липні 1365 р. здобули Солдайю¹²⁷. Невдовзі все кримське побережжя від Чембало (Балаклави) до Боспоро (Керчі) стало належати Генуї. Розгорнулося величезне кам'яне будівництво, відновлення укріплень та міст. У 1380 р. Тохтамиш визнав за Генуєю захоплені володіння. Було утворено “капітанство Готії” з центром у Кафі, куди ввійшли також Солдайя, Луста (Алушта), Партеніте (Паргеніт), Горзоуїум (Гурзуф), Сикита (Нікіта), Ялта, Оріанда, Музахорі (Місхор), Лупіко (Алупка) і Форі (Форос)¹²⁸. Значну частину населення цієї території склали готи та вірмени. Але тепер Генуя намагалася позбавити виходу до моря князівство Феодоро¹²⁹.

¹²⁴ Гольдшмидт И. Каффа – генуезская колония в Крыму в конце XIII – первой половине XV вв. – Москва, 1952.

¹²⁵ Heyd W. Historie du commerce du Levant au moyen age. – Leipzig, 1936. – Vol. 1–2.

¹²⁶ Ковалевский М. М. К ранней истории Азова: Венецианская и генуезская колонии в Тане в XIV веке // Труды XII археологического съезда в Харькове. 1902. – Москва, 1905. – Т. 2. – С. 109–174.

¹²⁷ Милицын С. А. Очерки истории Суружа IX–XV веков. – Симферополь, 1955.

¹²⁸ Брун Ф. К. О поселениях итальянских в Газарии: Топографические и исторические заметки // Черноморье: Сборник исследований по исторической географии Южной России Ф. Бруна (1852–1877). – Одесса, 1879. – Ч. 1. – С. 189–240; *Его же*. Итальянские поселения на южном берегу Крыма. – Киев, 1897.

¹²⁹ Андреев А. Каффа и Феодоро. – Симферополь, 1990.

Чорноморські колонії процвітали. Золота Орда збувала тут рабів (вивезені з Криму раби вигідно продавалися на ринках Італії¹³⁰) і всі степові товари, продовжувалося соління риби, особливо осетрових, йшли товари з Китаю та Індії, хутра з підвладних Орді руських князівств. Генуя збувала тут європейські вироби, перш за все сукна і тканини, предмети розкоші, вироби з металу¹³¹. Прямий шлях із Львова через Тавань на Крим і Кафу існував вже у XIII ст.¹³². У 1444 р. Львів закріпив право торгівлі східними товарами і тісні контактам з Кримом та чорноморськими колоніями стали для нього пріоритетними¹³³. Через Львів Кафа була з'єднана з Польщею та німецькими землями¹³⁴. Не менш активними були торговельні контакти Кафи з Київським князівством, особливо в часи правління Ольгердовичів у XV ст.¹³⁵. Князівство Феодоро також старалося утримувати зв'язки з Києвом, Львовом та Молдовою. Але витримати конкуренцію з генуезькими колоніями йому явно було не під силу. Цілі флотилії генуезьких парусників-нав (довжина до 30 м, ширина – до 12 м, осадка – 6 м, вантажопідйомність – до 500 т) щоліта відбували навігації до Криму¹³⁶.

¹³⁰ *Лучицкий И. В.* Рабство и русские рабы во Флоренции в XIV и XV вв. – Киев, 1866.

¹³¹ *Malowist M.* Bałtyk i Morze Czarne w handlu średniowiecznym // *Jantar*. – Warszawa, 1937. – Т. 1. – S. 443–496; *EjUSD.* Uwaga o roli kapitału kupieckiego w Europie Wschodniej w późnym średniowieczu // *Przegląd Historyczny*. – Warszawa, 1956. – Т. 50. – S. 220–231; *EjUSD.* Wschod a Zachod Europy w XIII–XIV wieku. Konfrontacja struktur społeczno-gospodarczych. – Warszawa, 1973. – S. 205.

¹³² *Hartleb K.* Lwow na szlaku czarnomorsko-bałtyckim // *Przegląd Krajoznawczy*. – Warszawa, 1938. – Т. 2. – S. 157–209; *Котляр М. Ф.* Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. – Київ, 1968. – С. 115.

¹³³ *Wyrozumski J.* Les contacts commerciaux de la Petite Pologne au XIV-e siècle // *Urbs – Provincia – Orbis. Contributiones ad historiam contactuum civitatum Carpathicarum in honorem O. R. Halaga*. – Kosice, 1993. – P. 35.

¹³⁴ *Lewicki S.* Drogi handlowe Polski w wiekach średnich // *Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie*. – Krakow, 1906. – Т. 11. – S. 52–105; *Gorka O.* Zagadnienie czarnomorskie w polityce polskiego średniowiecza. – Cz. 1. – 1359–1450. // *Przegląd Historyczny*. – Warszawa, 1932. – Т. 30. – S. 325–391.

¹³⁵ *Войтович Л. В.* Торговля і торговельні шляхи // *Історія української культури*. – Київ, 2001. – Т. 2. – С. 87.

¹³⁶ *Карнов С. П.* Торговля итальянских республик в Северном Причерноморье в XIII–XV в. – Москва, 1982; *Его же.* Итальянская торговля в Трапезунде и ее воздействие на экономику поздневизантийского города // *Византийский Временник*. – 1983. – Т. 44. – С. 81–84; *Его же.* Налогообложение итальянской торговли и объем товарооборота в городах Южного и Юго-Восточного Причерноморья (XIV – середина XV в.) // *Византийский Временник*. – 1986. – Т. 47. – С. 17–23; *Его же.* Контракт коменды в итальянской торговле в Южном Причерноморье (XIII–XV в.) // *Византийский Временник*. – 1987. – Т. 48. – С. 23–32; *Его же.* Кредит в системе итальянской торговли в Южном Причерноморье (XIII–XV в.) // *Византийский Временник*. – 1988. – Т. 49. – С. 40–49; *Его же.* О торговых привилегиях морских

У 1357 р. Генуя взагалі вирішила усунути князівство Феодоро з чорноморської торгівлі, відібравши у феодоритів Чембало. Алушта запусіла і єдиним морським портом залишилася Авліта в гирлі р. Чорної. У 1427 р. за князя Олексія I на місці печерного міста Інкермана була зведена фортеця Каламіта для захисту Авліти. У 1433 р. Олексій I здобув Чембало. Це стало сильним ударом по інтересах Генуї. Прибулий генуезький флот висадив десант у 1434 р. і повернув Чембало. В полон потрапив навіть спадкоємець Олексія I княжич Олексій. Війська Генуї захопили і спалили фортецю Каламіта, ліквідувавши порт Авліта. Але феодорити невдовзі відбудували фортецю і відновили морську торгівлю, минаючи генуезькі колонії¹³⁷.

У князівстві Феодоро правили після Костянтина Гавраса його нащадки Василь (XIV ст.), Дмитрій (кінець XIV ст.), Стефан (початок XV ст.), Олексій I (до 1425–1434), Олексій II (1434–?), [Улу-бей?] (?–1471), Ісаак (1471–1474), Олександр (1475). Правителі Феодоро відчайдушно балансували між сильнішими сусідами, намагаючись знайти підтримку у Київського, Московського чи Молдовського князівств. Сестра князя Ісаака Марія 14 вересня 1472 р. вийшла за господаря Молдови Стефана III Великого¹³⁸. Вона померла 19 грудня 1477 р.¹³⁹ З дочкою князя Ісаака мав одружитися старший син московського князя Іван Іванович Молодий. Вони навчилися знаходити компроміси з ординськими володарями Криму і протрималися кілька століть¹⁴⁰.

республик в Трапезундской империи // Византийский Временник. – 1990. – Т. 51. – С. 23–31; *Еманов А. И.* Система торговых связей Кафы в XIII–XV в. – Москва, 1986.

¹³⁷ *Бертъе-Делагард А. Л.* Каламита и Феодоро // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1918. – Вып. 55; *Его же.* Исследование некоторых недоуменных вопросов средневековья в Тавриде. – Симферополь, 1920. – Вып. 57.

¹³⁸ Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв. / Сост. Ф. А. Грекул. – Москва, 1976. – С. 27.

¹³⁹ Там же. – С. 29.

¹⁴⁰ *Байер Х.-Ф.* История крымских готов как интерпретация Сказания Матфея о городе Феодоро. – Екатеринбург, 2001; *Малицкий Н. В.* Заметки по эпиграфике Мангуша. – Ленинград, 1933; *Тиханова М. А.* Дорос-Феодоро в истории средневекового Крыма // МИА. – № 34. Материалы по археологии Юго-Западного Крыма (Херсонес, Мангуп) / Отв. ред. Е. Ч. Скржинская. – Москва–Ленинград, 1953. – С. 319–333; *Веймарн Е. В.* Во владениях “господ Феодоро”: История Мангупского княжества // Дорогой тысячелетий: Экскурсии по средневековому Крыму / Отв. ред.-сост. О. И. Домбровский. – Симферополь, 1966. – С. 119–132; *Домбровский О. И., Махнева О. А.* Столица Феодоритов. – Симферополь, 1973; *Талис Д. Л.* Оборонительные сооружения Юго-Западной Таврики как исторический источник // Археологические исследования на юге Восточной Европы. – Москва, 1974. – С. 89–113, 153–168; *Бармина Н. И.* Историческое место Мангупской базилики в христианской архитектуре Таврики / Автореф. дис... к.и.н. – Москва, 1983; *Пиоро И. С.* Крымская Готия: Очерки этнической истории населения Крыма в позднеримский период и раннее средневековье. – Киев, 1990.

Князівству Феодоро вдалося уникнути важких ударів, які нанесли генуезьким торговельним колоніям в Криму війська Тимура (1395 р.)¹⁴¹ та Єдігея (1399 р.). Генуезькі колонії зуміли швидко відновитися. На кінець XIV ст. Кафа була найбільшим містом на Чорному морі з населенням більше 70 тис. чол.¹⁴². Крім торгівлі значна частина населення займалася ремеслом¹⁴³. Місто було обнесене 12-метровими стінами з 26 вежами¹⁴⁴. Потужні кам'яні фортеці були споруджені в Солдайї, Боспоро та Чембало¹⁴⁵. Венеціанці зберегли за собою тільки позиції в Тані та невеличку факторію в Провато на кримському побережжі (бухта Провато поблизу Коктебля, нині селище Орджонікідзе, була зв'язана сухопутним шляхом з Солхатом, жили тут греки та вірмени, які у XIV ст. заснували тут монастир; 21 липня 1356 р. сюди зайшло перше венеційське судно, у 1358 р. Бердибек дарував Провато Венеції, а кримський улус-бек Кутлуг-Тимур в листі до дожа схвально відізвався щодо заснування факторії, але до кінця XIV ст. Генуя витіснила венеційців з Провато)¹⁴⁶. У кримських колоніях італійці склали меншість. У Кафі в 1308 р. їх було всього біля 300 чол., у 1475 р. не більше 1 тис. на 70 тис. населення¹⁴⁷. Основне населення залишалось як і у попередні періоди: вірмени, греки, готи та алани¹⁴⁸. Міжконфесійні та міжетнічні стосунки залишалися напруженими, а громади замкненими¹⁴⁹.

Падіння Константинополя у 1453 р. поставило італійські колонії і князівство Феодоро на грань катастрофи. До цього долучилася і чергова криза у самій Генуї. Метрополія не могла допомогти своїм колоніям, які перейшли до банку св. Георгія¹⁵⁰. Вже у 1454 р. кримський хан Хаджі-Гірей,

¹⁴¹ *Malowist M.* Tamerlan i jego czasy. – Krakow, 1985. – S. 275.

¹⁴² *Якобсон А. Л.* Крым в средние века. – Москва, 1973. – С. 110–124.

¹⁴³ *Мурзакевич И.* Некоторые данные о ремесленном производстве в Каффе в XIII–XV вв. – Санкт-Петербург, 1904.

¹⁴⁴ *Барабанов О.* Укрепления средневековой Каффы // Феодальная Таврика. – Киев, 1974. – С. 211–219.

¹⁴⁵ *Секиринский С. А.* Кафа. Солдайя. Чембало // Дорогой тысячелетий. – Симферополь, 1966. – С. 149–169.

¹⁴⁶ *Карпов С. П.* Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII–XV вв. Проблемы торговли. – Москва, 1990.

¹⁴⁷ *Якобсон А. Л.* Крым в средние века. – Москва, 1973. – С. 114.

¹⁴⁸ *Зевакин Е., Пенчко Н.* Из истории социальных отношений в генуезских колониях Северного Причерноморья в XV в. // Исторические записки. – Москва, 1937. – Т. 3. – С. 72–129.

¹⁴⁹ *Фоменко И.* Этноконфессиональные конфликты в генуезских колониях Крыма и Северного Причерноморья // Феодальная Таврика. – Киев, 1974. – С. 212–214.

¹⁵⁰ *Ковалевский М. М.* Юридический быт генуезских колоний на Черном море во второй половине XV в. // Сб. статей по истории права, посвященный М. Ф. Владимирскому-Буданову. – Санкт-Петербург, 1904. – С. 195–228; *Колли Л. П.* Кафа в период владения ею Банком св. Георгия // Известия Таврической Ученой

який боровся за владу у Золотій Орді, пішов на угоду з турками і здійснив спробу завадити морській торгівлі колоній. Хан завів навіть власний флот. Його фусты (галери), як доповідав консул Кафи в Геную 11 вересня 1454 р., самі почали перевозити товари і рабів до Константинополя¹⁵¹. У липні 1456 р. до Кафи підійшов турецький флот з 56 галер-бірем і висадив десант. Одночасно місто блокував з суші 6-тисячний загін Хаджі-Гірея. Кафа мусила погодитися на виплату данини татарам і туркам¹⁵². Татари тим часом активно почали витіснити з Нижнього Придніпров'я литовських васалів, заклавши там фортеці Кизикермен і Джанкермен. Хаджі-Гірей, який спирався на литовську допомогу в боротьбі з ханами Великої Орди, у подальшому спрямував свою активність на Дон і в сторону Московського князівства. По його смерті у 1466 р. розгорілася боротьба між синами. Влада колоній втрутилася в цю боротьбу. Невдовзі Нур-Девлет був ув'язнений в консульському замку Солдайї. У 1468 р. хан Менглі-Гірей уклав мирну угоду з Кафою. Але у 1474 р. кримське військо було розбите ханом Великої Орди Ахматом. Менглі-Гірей втік в Мангуп, де його поспішили ув'язнити. Ахмат віддав Крим синові Джанібеку. Це викликало спротив впливових кримських беїв Ширинів. Їх глава Емінек звернувся до Туреччини, апелюючи до союзної угоди 1454 р. та обіцяючи за відновлення Кримського ханства передати султанові Таманський півострів та кримські колонії італійців. 31 травня 1475 р. на рейді Кафи з'явилася турецька ескадра під командуванням великого візиря Кедук-паші, який висадив десант. З суші місто блокували татари Емінека. 5 червня Кафа здалася¹⁵³. Турки здобули штурмом Солдайю¹⁵⁴ і окупували причорноморські колонії. В липні 1475 р. Менглі-Гірей був випущений з ув'язнення і відновлений на престолі вже як турецький васал. Тану, яку також у 1395 р. зруйнував Тамерлан і відновили венеційці у 1400 р., турки здобули в ході літньої кампанії 1475 р.¹⁵⁵

До кінця року потужна османська армія, добре озброєна артилерією та іншою вогнепальною зброєю, здобула Мангуп та інші замки князівства. Князівство Феодоро було ліквідовано. Значну частину населення (готів та

Археографической Комиссии. – 1912. – № 47. – С. 75–113; *Данилова Е.* Каффа в начале второй половины XV в. // *Феодалная Таврика.* – Киев, 1974.

¹⁵¹ *Колли Л. П.* Хаджи Герай и его политика (по генуэзским источникам). Взгляд на сношения Кафы с татарами в XV в. // *Известия Таврической Ученой Археографической Комиссии.* – 1913. – № 50. – С. 99–140.

¹⁵² *Волков М.* Четыре года города Кафы: 1453, 1454, 1455, 1456 // *Записки Одесского Об-ва Истории и Древностей.* – Одесса, 1872. – Т. 8. – С. 111–144.

¹⁵³ *Małowist M.* Kaffa – kolonia genueska w Krymie i problem wschodni w latach 1453–1475. – Krakow, 1947.

¹⁵⁴ *Колли Л. П.* Христофоро ди Negro, последний консул Солдаи // *Известия Таврической Ученой Археографической Комиссии.* – 1905. – № 38. – С. 1–29.

¹⁵⁵ *Скржинская Е. Ч.* История Таны (XIV–XV вв.) // *Барбаро и Контарини о России: К истории итало-русских связей в XV в. / Вступит. статья, подг. текста, пер. и коммент. Е. Ч. Скржинской.* – Ленинград, 1971. – С. 29–64.

аланів) було знищено. Турки утворили султанський санджак з центром у Кефі (як вони перейменували Кафу) у складі Кефинського, Мангупського, Судакського та Єникальського (Керченського) кадиліків. В Кефі залишився турецький гарнізон. Більшість італійців виїхала, хоча віротерпимі турки та татари не закривали православних та католицьких храмів і монастирів. Ті рештки готів та аланів, які вціліли, продовжувало жити в турецькій та татарській частинах Криму до завоювання Криму Росією, зберігаючи свою мову та самотність. У приморських містах вони жили окремими замкненими готськими, вірменськими та грецькими общинами. У XVIII ст. в Криму залишалося ще 52 християнських села, частина яких була готськими¹⁵⁶. До кінця XVIII ст. між столицею кримських ханів Бахчисараєм та Чуфут-Кале, майже примикаючи до обох, продовжувало існувати християнське місто Маріамполь, де основним населенням були греки, алани та готи. Після ліквідації Кримського ханства намісник Новоросії князь Г. Потьомкін переселив греків, аланів і готів з Маріамполя та Чуфут-Кале у Приазов'я, де вони заснували нове місто Маріуполь. Рештки інших кримських готів разом з кримськими греками також було розселено по Новоросії. Можна стверджувати, що в етногенезі кримськотатарського народу християни готи участі не брали, а незначні мовні вкраплення готських слів – наслідок сусідства та співжиття готів з половцями та кримськими татарами протягом багатьох століть.

Подальше розв'язання готської проблематики лежить в царині археології.

GOTHS ON THE TERRITORY OF UKRAINE: RESULTS OF STUDIES AT THE BEGINNING OF XXI CENTURY

Leontij VOJTOVYCH

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytets'ka str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: lev67420@ukr.net*

This article is devoted to analysis of the results of studies of Goths' migration in II–IV centuries A.D. through the lands of modern Ukraine. The ways of Goths' migration, their ethnic structure, fate of Ermanaric's "empire", Goths' interaction with Proto-Slavic tribes are being discussed. The issue of Gothic ethnic group, which survived in Crimea until the second half of the XVIII century is separately considered.

Key words: Goths, Wielbark culture, Chernyakhivska culture, Jordanes, Crimea, Principality of Theodoro, Gothia.

¹⁵⁶ Скальковський А. О. Історія Нової Січі або останнього коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С. 50.

**ГОТЫ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ: РЕЗУЛЬТАТЫ
ИССЛЕДОВАНИЙ К НАЧАЛУ XXI ВЕКА**

Леонтий ВОЙТОВИЧ

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

e-mail: lev67420@ukr.net

Статья посвящена итогам результатов исследований проблем миграции готов во II–IV вв. через позднейшие украинские земли: направлений и путей миграции, этнического состава готского объединения, создания и судьбы “империи” Германариха, взаимоотношений и влияния готов на протославянские массивы. Отдельно рассматривается проблема существования готского этноса в Крыму до второй половины XVIII в.

Ключевые слова: готы, вельбарская культура, Черняховская культура, Иордан, Крым, Феодоро, капитанство Готии.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.2008

Прийнята до друку 10.06.2008